

Viktoriia Kruglyanko,

methodologist of the scientific and methodological laboratory of management activity and Quality Assurance of Education, Lecturer at the Department of Philosophy of Education Odessa Regional Academy of In-Service Education,
 м. Одеса, Україна
v-11-2a-3d-45@ukr.net

PEDAGOGICAL DEVELOPMENT AS A STRATEGIC DIRECTION OF IMPROVING MANAGEMENT PROCESSES IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS BY MEANS OF SELF-ASSESSMENT

Abstract. *The article reveals the role of professional development of teachers as a strategic direction for improving management processes in general secondary education institutions. The attention is focused on the results of self-assessment of management affairs and their impact on the professional development of teachers by means of self-assessment. An integrated approach to pedagogical development is proposed through the developed set of educational and methodological measures and practical recommendations aimed at improving the professional skills and efficiency of management processes in the field of general secondary education.*

Key words: *management processes, self-assessment, professional development of teachers.*

Дата надходження до редакції 15.12. 2023

© Круглянко В. П., 2023

УДК 37.013.77:159.9.018(45)

Кузнєцова Оксана Володимирівна,
 кандидат психологічних наук, доцент,
 проректор з науково-педагогічної
 та соціально-гуманітарної діяльності
 КЗВО «Одеська академія неперервної освіти
 Одеської обласної ради»,
 м. Одеса, Україна
ovkuznetsova478@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4240-7004>

ТРАВМОПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ : ПРИНЦИПИ, МОДЕЛІ, ТЕХНІКИ

Анотація. У статті розглянуто деякі теоретико-методичні та практичні аспекти травмопедагогічного підходу як способу організації освітнього процесу, а саме: конкретизовано принципи, за яких можлива реалізація такого підходу; запропоновано орієнтовні базові моделі, що можуть бути підґрунтям для створення відповідних практичних інструментів (завдань, вправ, прийомів, ігор, технік тощо), які можуть бути використані у освітньому процесі.

Травмопедагогічний підхід – система настанов, принципів, форм та прийомів роботи з учнями, які б дозволяли трансформувати психічні реакції, викликані переживанням емоційно важкого досвіду. Це спосіб організації освітнього процесу, що зорієнтований на подолання психотравматичних реакцій та стимулювання післятравматичного особистісного зростання. Реалізація травмопедагогічного підходу передбачає дотримання певних принципів, що визначають аспекти освітнього процесу, чутливі для опрацювання травматичного досвіду людини. На основі аналізу літератури з проблеми психотерапії травми визначено, що принципами травмопедагогічного підходу є: пріоритет фізичної і психологічної безпеки; першочерговість контакту, побудови надійних і прозорих стосунків, які сприяють довірі, прийняттю, саморозкриттю та співпраці; допомога у конструюванні особистого, соціального нарративу зцілення, трансформації та зростання; відновлення і збереження звичного ладу життя; орієнтація на підтримку психоемоційних та тілесних ресурсів, стимулювання позитивних переживань, комфортних тілесних відчуттів; інтеграція особистісно-когнітивно-чуттєво-тілесного досвіду в процесі вивчення навчального матеріалу. Урахування цих принципів забезпечує умови, необхідні для організації освітнього процесу, де можуть бути застосовані травмофокусовані інтервенції.

Моделі, що можуть бути підґрунтям для створення відповідних практичних інструментів

для застосування у освітньому процесі в травмопедагогічному підході, передбачають аналіз складових травматичної реакції та механізмів її трансформації. Запропоновано модель активностей щодо трансформації травматичної реакції, відповідно до її структури, запропонованої П. Левіним. З урахуванням цього розроблені ігри, техніки тощо мають містити стимули, що активізують процес трансформації травматичної реакції та вивільнення від впливу психотравми на біологічному, фізіологічному, психічному рівнях.

Ключові слова: травмопедагогічний підхід, учні, освітній процес, психічна травма, , травматична реакція, травматичний досвід.

Тривала російсько-українська війна гостро ставить питання пошуку шляхів протидії її руйнівним наслідкам у всіх сферах життєдіяльності задля забезпечення ефективного національного спротиву України. Розуміння важливості збереження та зміцнення психічного здоров'я нації у цих умовах з перших днів широкомасштабної війни спонукало фахівців – психологів, психотерапевтів, психіатрів – до найширшого розповсюдження відомостей про психічну травму і способи її подолання серед різних верств українського суспільства. Освіта є простором, де такі специфічні знання були і залишаються вкрай затребуваними, оскільки їх дієве застосування створює необхідні передумови реалізації основних завдань діяльності, адже набуття знань і розвиток компетентностей здобувачів освіти можливі тільки за умови забезпечення достатнього рівня їх психосоціального благополуччя. Тому проведена психопросвітницька робота серед педагогів, батьків, учнів щодо роз'яснення сутності психічної травми як явища, її симптоматики, механізмів формування, наслідків, способів стабілізації психоемоційного стану людини тощо, є надзвичайно цінним внеском у забезпечення сталості та ефективності освіти й розвитку людського капіталу в умовах війни. На сьогодні, в цілому, можна засвідчити значні зусилля педагогічної спільноти щодо поглиблення психологічної компетентності з проблематики психічної травми та психосоціальної підтримки, що, безумовно, є важливим напрямом роботи і в подальшому.

Загальновідомо, що освіта як соціально інституціоналізована система відіграє надважливу роль у розвитку особистості та суспільства і масово охоплює значну частину українського суспільства. Відтак, для вирішення завдань щодо протидії впливу психотравматизації й хронічного стресу та психопрофілактики розвитку психотравми у дітей і дорослих, доцільним є поширення травмофокусованих здоров'язбережувальних практик саме в освітньому процесі, що потребує розробки проблематики травмопедагогічного підходу на рівні теорії, методики та практики.

Необхідність поєднання в педагогічній роботі освітньої, корекційної, розвивальної, психотерапевтичної функцій зумовлена логікою і закономірностями процесу психотравматизації, які значною мірою вивчені та описані у психотерапії. Аналіз психотерапевтичної літератури з проблематики психотравми засвідчує, що опрацювання травматичного досвіду не може бути здійснено лише на рівні стабілізації психоемоційного стану людини, важливо активізувати механізми глибинної трансформації травматичних реакцій.

Під психічною травмою розуміється інтегрована система реакцій у відповідь на травмуючі події, які виходять за межі «звичайного» життєвого досвіду, містять загрозу життю чи фізичній цілісності або передбачають близький особистий контакт з насильством і смертю [2, с. 63]. Сама травмуюча ситуація позначається як подія, що загрожує життю людини або можуть призвести до серйозної фізичної травми чи поранення; взаємопов'язані зі сприйняттям фізичного насильства щодо інших людей; мають відношення до впливу або інформації про вплив шкідливих чинників середовища [9, с. 5]. Найчастіше серед емоційних маркерів переживання травмуючих обставин вказується сильний страх, жах, відчуття безпорадності. Вказується на зв'язок психологічної травми з екзистенціальною кризою, втратою сенсу, появою відчуття «втрати ґрунту під ногами». Важливим елементом переживання психологічної травми є розрив, порушення цілісності, безперервності та когерентності [5, с. 85, 101].

Говорячи про використання можливостей освітнього процесу у подоланні наслідків психотравматизації на рівні загальних положень, необхідно взяти до уваги вікові особливості здобувачів освіти. Відомо, що в контексті переживання психотравмуючих подій діти є найбільш вразливою групою. Дубровинський Г. Р., досліджуючи явища «діти війни» в Україні наголошує на зростанні ролі насильства у формуванні молодого покоління та визначає фізіологічні, психологічні, соціальні наслідки цього процесу відповідно до віку [3, с. 21-22]. В узагальненому вигляді можна окреслити наступні прояви, що властиві для дітей, які пережили травмуючі ситуації на війні: підвищена агресивність, переважно погіршений настрій, висока тривожність та наявність страхів, нестійкість почуттєвої сфери, легке коливання емоцій та їх надмірна сила, бійки, конфлікти з оточуючими, низька шкільна успішність, пропуски уроків без поважних причин, надмірна замкненість [2, с. 21]. Така симптоматика з педагогічних позицій часто сприймається як погана вихованість, ситуативне порушення поведінки і соціальних норм. Натомість, ці прояви є індикаторами змін у психічному функціонуванні, що потребують використання певних форм та прийомів роботи з учнями. Саме тому діти, які мають травматичний досвід, потребують специфічного підходу у роботі з ними.

Усвідомлення необхідності надання найширшої допомоги дітям, які є постраждалими внаслідок психотравмуючих ситуацій, зокрема, і в контекстах освіти, призвело до розвитку педагогічних концепцій, які узагальнено позначаються як педагогіка травми. Зокрема, один з сучасних дослідників і практиків травмопедагогіки Мартін Штраубе зазначає, що вона полягає у підтримці дітей в освітньому процесі, враховуючи досвід психотравматизації, навчання їх способам розуміння себе, власних можливостей, емоцій, поведінки, а також у відновленні довіри до дорослих [10].

Узагальнюючи теоретичні дані про психотравму та ідеї травмопедагогіки, можна запропонувати для розгляду, як один з можливих, травмопедагогічний підхід у освітньому процесі як систему настанов, принципів, прийомів у роботі з учнями, які б дозволяли трансформувати психічні реакції, викликані переживанням емоційно важкого досвіду. Травмопедагогічний підхід можна розглядати як спосіб організації освітнього процесу, що зорієнтований на подолання психотравматичних реакцій та стимулювання післятравматичного особистісного зростання учня. Запровадження у освітньому процесі травмопедагогічного підходу, що передбачає розробку на основі теоретично обґрунтованих моделей травмоутливих інтервенцій та створення оптимальних умов для їх застосування у практиці, дозволить активізувати універсальні механізми подолання психотравми, підвищити рівень психогігієнічних знань у здобувачів освіти, сформувати здоров'язбережувальну компетентність.

У цій статті розглядаються деякі теоретико-методичні та практичні аспекти травмопедагогічного підходу як способу організації освітнього процесу, а саме: конкретизовано принципи, за яких можлива реалізація такого підходу; запропоновано орієнтовні базові моделі, що можуть бути підґрунтям для створення відповідних практичних інструментів (завдань, вправ, прийомів, ігор, технік тощо), які можуть бути використані у освітньому процесі.

Сучасна психотерапевтична література, яка презентує досвід успішної практики в роботі з травмою, містить опис умов, що необхідні для зміцнення постраждалої людини. Відповідно, базові передумови травмотерапевтичного процесу, які сприяють опрацюванню травматичного досвіду, є важливими і засадничими для врахування у освітньому процесі, що має травмофокусований характер. Тут можна виокремити наступні позиції. Загально визнаною у питанні подолання психотравми є роль соціальної підтримки, довірливих і надійних стосунків. Одна з відомих сучасних дослідниць вказаної проблематики Джудіт Герман наголошує на тому, що основою видужання є здобуття влади над своїм життям та побудова нових зв'язків. Отже, видужання від психотравми можливе лише в контексті стосунків, оскільки у відбудованих зв'язках з іншими людьми постраждала людина відновлює психологічні функції, пошкоджені або деформовані внаслідок травматичного досвіду: здатність довіряти, автономію, ініціативність, спроможність, ідентичність та приватність [2, с. 231]. Психоаналітичний погляд на травму дає знання глибинної природи цього явища, де центральне місце займає питання психологічного захисту від травматичних переживань. Дисоціація як один з механізмів захисту психіки від нестерпних переживань, пов'язаних із травмою виявляється у несвідомій дезінтеграції окремих аспектів психічної реальності. Це означає, що є перешкода до інтеграції елементів свідомості (когнітивних процесів, емоцій, відчуттів, уяви), які зазвичай, у нетравмованій психіці, є єдиними. Тому час від часу у постраждалої людини спалахують окремі спогади, які викликають переживання певних відчуттів, що зовсім не пов'язано з поведінковим контекстом [4, с. 14]. З таких позицій, саме інтеграція внутрішнього досвіду стає процесом вивільнення патогенної енергії та звільнення психіки людини від несвідомої влади травматичного досвіду. Представники нарративної психології підкреслюють роль особистого нарративу як стратегії адаптації до травматичного досвіду постраждалої людини, а також вплив соціального і культурного нарративу, оскільки досвід людини підтримується способами виробництва смислу, характерними для певної культури. При цьому нарратив є ментальною структурою, яка допомагає зберігати послідовність і порядок, відновлювати безперервність у світосприйнятті, розумінні себе і свого життя [5, с. 230, 239, 241]. На важливості відновлення безперервності як механізму подолання психотравми, наголошують ізраїльські психотерапевти; при цьому визначають психофізіологічну, когнітивну, функціональну, соціальну безперервність [1, с. 30-31]. Широко поширеною в контексті проблематики психотравми є ідея ресурсів як сукупності внутрішніх і зовнішніх данностей, які переживаються людиною як відчуття своєї сили, здатності подолати складні життєві ситуації. Це позитивне відчуття, що надає можливість підтримувати себе і власну цілісність при переживанні травматичної ситуації. Серед значного розмаїття прийомів роботи з ресурсами виокремимо тілесний вимір як базовий, адже не випадково одним з найбільш впливових у травмотерапії є тілесноорієнтований напрям. Американський дослідник проблеми психотравми і автор методу тілесно-орієнтованої процесуальної терапії травми Пітер Левін переконливо засвідчує важливість уваги до тілесних відчуттів для звільнення від травматичних реакцій, оскільки вони мають біологічний базис [7, с. 65].

Отже, наведені позиції зі сфери психотерапевтичного знання щодо передумов, механізмів подолання

психотравми та опрацювання травматичного досвіду, можуть бути розглянуті в контексті окреслення принципів травмопедагогічного підходу в освітньому процесі. Вдалий приклад такого поєднання демонструє Мартін Штраубе, який зазначає, що основним аспектом педагогічної роботи з дітьми, які пережили психотравмуючі події, є відновлення довіри до дорослих. У зв'язку з цим він виокремлює наступні ключові аспекти травмопедагогіки:

- позитивне ставлення до дитини;
- підтримуючі, стабільні, надійні стосунки;
- прозорість у стосунках;
- можливість дитині обирати та спільно приймати рішення у тому, що вона робить;
- ритмічна організація, циклічність;
- гра;
- творчість [10].

В контексті аналізу основоположних засад травмопедагогічного підходу як способу побудови освітнього процесу, що зорієнтований на подолання психотравматичних реакцій та стимулювання післятравматичного особистісного зростання учня, на наш погляд, ключовим фокусом має стати увага до стосунків; до особистого, соціального і культурного нарративу; до способу життя у різних вимірах безперервності; до ресурсів в цілому, зокрема до тілесних ресурсів, до інтеграції внутрішнього досвіду. Виходячи з цього, реалізація травмопедагогічного підходу в освітньому процесі передбачає дотримання певних принципів:

- пріоритет фізичної і психологічної безпеки;
- першочерговість контакту, побудови надійних і прозорих стосунків, які сприяють довірі, прийняттю, саморозкриттю та співпраці;
- допомога у конструюванні особистого, соціального нарративу зцілення, трансформації та зростання;
- відновлення і збереження звичного ладу життя;
- орієнтація на підтримку психоемоційних та тілесних ресурсів, стимулювання позитивних переживань, комфортних тілесних відчуттів;
- інтеграція особистісно-когнітивно-чуттєво-тілесного досвіду в процесі вивчення навчального матеріалу.

Наведені положення відповідні ключовим ідеям Концепції «Нова українська школа», що базується на реалізації особистісно орієнтованого, інтегрованого, компетентнісного, діяльнісного та ігрового підходів у освітній практиці [8]. Разом з тим, травмопедагогічний підхід дозволяє спрямувати потенціал освітнього процесу НУШ на вирішення нагальних завдань психопрофілактики та подолання наслідків психотравматизації дітей та молоді в умовах війни [6, с. 148]. Важливість опрацювання травматичного досвіду дитини через різноманітні активності, що можуть бути частиною освітнього процесу, підкреслюється закономірностями впливу психотравми і переживання хронічного стресу на функціонування когнітивної, емоційної, поведінкової, соціальної сфер особистості, що характеризується суттєвим погіршенням і зниженням показників розвитку.

В цій статті зупинимо увагу на можливих формах практичної реалізації тих принципів травмопедагогічного підходу, які стосуються ресурсоорієнтованості освітнього процесу та інтеграції внутрішнього досвіду в процесі вивчення навчального матеріалу.

Подолання негативних наслідків впливу переживання психотравмуючих подій передбачає активізацію механізмів трансформації травматичної реакції. На думку Пітера Левіна, існують чотири компоненти травми, які завжди будуть в певній мірі виявлятися у будь якій травмованій людині: *гіперзбудження*; *спазми*; *дисоціація та заперечення*; *відчуття безпорадності, нездатність діяти чи заціпенілість*. Разом ці компоненти формують ядро травматичної реакції. Саме вони першочергове з'являються, коли відбувається травмуюча подія [7, с. 30-32].

Трансформація травматичних реакцій і подолання негативного впливу травми відбувається через відповідні психічні, психофізіологічні та біологічні процеси, які можна активізувати цілеспрямовано під час освітнього процесу, створюючи певні стимули (завдання, питання, ілюстративний матеріал тощо). Узагальнення відомостей в сфері травмотерапії дозволяє визначити такі способи трансформації різних компонентів психотравми:

Гіперзбудження – розрядка напруження (сміх, сльози, тряска, тепло/жар, фізична активність);

Спазм – розширення (потягування, вивільнення дихання, розслаблення, перенесення уваги, переключення, розширення куту зору, роздивляння деталей, розширення горизонту).

Дисоціація та заперечення – інтеграція (увага до поєднання зовнішнього і внутрішнього, відчуття «тут і тепер», інтеграція відчуття тіла та простору, інтеграція нових знань та особистісно-емоційного досвіду, ідея цілісності та неперервності життя, цілісності світу).

Відчуття безпорадності, нездатність діяти чи заціпенілість – рух (зовнішній і внутрішній), оживання, пробудження енергії (відчуття тіла і їх зміни, спостереження за природою навколи і природою всередині, мікрорухи), тепло (фізичне і емоційне), творчість, спонтанність, свобода, переможна історія життя, ідея розквіту, відродження, зцілення.

Усі перелічені процеси трансформації травматичної реакції не торкаються напряму травматичної історії і не передбачають глибокого втручання у внутрішній світ дитини, яка постраждала у психотравмуючих обставинах. Активізація універсальних психічних, психофізіологічних та біологічних процесів, які допомагають зціленню від травми, під час освітнього процесу, має носити не персоніфікований характер, а дидактичний, реалізований у парадигмі навчання на досвіді. Усі ефекти, що виникають у просторі трансформації травматичної реакції можуть бути усвідомлені, осмислені та переведені у сферу знань про себе і людину як таку, про можливості її тіла і психіки, про складні зв'язки між внутрішнім і зовнішнім, про способи контакту з собою та іншими, про ресурси самодопомоги і збереження здоров'я у різних обставинах життя.

Зважаючи на руйнівний вплив дисоціації як травматичної реакції, підкреслимо важливість впровадження у освітньому процесі тих способів роботи, які посилюють різні аспекти інтеграції як внутрішнього досвіду. Значний потенціал реалізації травмопедагогічного підходу тут надають інтегровані курси, наприклад, курс «Я досліджую світ» у початковій школі, де інтеграція знань різних освітніх галузей, зокрема, і здоров'язбережувальної, створює широку палітру можливостей використання прийомів роботи із трансформації травматичної реакції під час вивчення більшості тем. Такий підхід може бути застосований і в предметному навчанні, зважаючи на тематичний принцип організації освітнього процесу у початковій школі, що передбачає проведення тематичних днів, тижнів, місяців, в межах яких відбувається тематична інтеграція знань і відомостей з різних освітніх галузей. Як приклад тематичного контексту, сприятливого для травмопедагогічного підходу, можна зазначити тематичний місяць «Способи пізнання», «Зміни», тематичний тиждень «Мова символів», «Рух і час» (2 клас).

Питання розробки конкретних способів роботи на уроці, які б мали травмофокусований характер, та систематизації даних про їх вплив на сьогодні має відкритий характер і є перспективою у подальшій роботі. Важливими є вправи, завдання, які стимулюють інтеграцію різних компонентів психічного процесу (відчуття, поведінка, емоції, думки, образ) як спосіб подолання реакції дисоціації. Наведемо приклади вправ, які часто використовуються на уроці в початковій школі та мають травмотерапевтичний ефект. Вправа «Рух в образі тварини» – пропонується знайти образ привабливої тварини і порухатися в цьому образі, відчуваючи внутрішній імпульс тіла до руху (*подолання травматичної реакції безпорадності та заціпеніння*). Гра «Живі картинки» – дітям роздають малюнки із зображеннями способів турботи про своє тіло; учні розглядають картинку, а потім відтворюють рухами чи позою те, що там зображено, а іншим – відгадати, про що мова (*подолання травматичних реакцій спазму, дисоціації, безпорадності та заціпеніння*).

Як основу для самостійного проектування таких завдань, вправ, технік можна використовувати п'ятикомпонентну модель SIBAM, розроблену Пітером Левіном [7, с. 30-32]. Модель спрямована на те, щоб інтегрувати внутрішній досвід через активізацію різних каналів отримання інформації – від фізичних відчуттів до думок: Sensation – Відчуття, Image – Образ, Behaviour – Поведінка, Affect – Афект, Meaning – Смысл. Прикладом є техніка-інтеграція «Осінь». Учням пропонується комплекс завдань на інтеграцію внутрішнього досвіду: «*Уявіть або згадайте* свою прогулянку в осінньому парку. Чи вам *приємно* про це думати? Відчуйте, як шелестить листя, *покажіть* пальчиками як тремтять листочки, як вони падають на землю. Уявіть, як вітер колише гілки, покажіть своїми ручками, як вони *рухаються*. Відчуйте, як дерева міцно тримаються своїми коренями в землі. *Уявіть*, що ваші стопи – така ж міцна опора для вашого тіла як корені для дерев. Зосередьте увагу на стопах. *Що відчуваєте* в носочках, в п'ятах? *Розімініть* свої ніжки. *Уявіть*, що ви йдете по доріжці і ногами розгрібаєте осіннє листя. Спробуйте це *зробити зараз*. Відчуйте, як листя ворухиться під ногами. Спробуйте згадати *запах листя*. Чи *приємне* таке *відчуття*? Покажіть, де в тілі найбільш спокійне і комфортне місце, де зараз *приємне* відчуття. Який *настрій* зараз виникає? Прислухайтесь до себе, які *почуття* з'являються? *Скажіть або покажіть* на малюнку. А тепер *намалюйте* свою картину осені. Коли дивитесь на свою картину, які *думки виникають?*». Варто підкреслити, що робота за цією технікою відбувається у невимушеній обстановці, без надмірного втручання у сферу важких емоційних переживань, без активізації травматичної історії.

Використання таких прийомів роботи з учнями початкових класів дозволить посилити психоемоційний ресурс, набути знань щодо здоров'я і добробуту, розвинути здоров'язбережувальну компетентність.

Отже, травмопедагогічний підхід – система настанов, принципів, форм та прийомів роботи з учнями, які б дозволяли трансформувати психічні реакції, викликані переживанням емоційно важкого досвіду. Це спосіб організації освітнього процесу, що зорієнтований на подолання психотравматичних реакцій

та стимулювання післятравматичного особистісного зростання.

Реалізація травмопедагогічного підходу передбачає дотримання певних принципів, що визначають аспекти освітнього процесу, чутливі для опрацювання травматичного досвіду людини. На наш погляд, такими принципами є: пріоритет фізичної і психологічної безпеки; першочерговість контакту, побудови надійних і прозорих стосунків, які сприяють довірі, прийняттю, саморозкриттю та співпраці; допомога у конструюванні особистого, соціального нарративу зцілення, трансформації та зростання; відновлення і збереження звичного ладу життя; орієнтація на підтримку психоемоційних та тілесних ресурсів, стимулювання позитивних переживань, комфортних тілесних відчуттів; інтеграція особистісно-когнітивно-чуттєво-тілесного досвіду в процесі вивчення навчального матеріалу. Урахування цих принципів забезпечує умови, необхідні для організації освітнього процесу, де можуть бути застосовані травмофокусовані інтервенції.

Моделі, що можуть бути підґрунтям для створення відповідних практичних інструментів для застосування у освітньому процесі в травмопедагогічному підході, передбачають аналіз складових травматичної реакції та механізмів її трансформації. З урахуванням цього розроблені вправи, ігри, техніки тощо мають містити стимули, що активізують процес трансформації травматичної реакції та вивільнення від впливу психотравми на біологічному, фізіологічному, психічному рівнях.

В статті представлено деякі положення, що стосуються теоретичних, методичних та практичних засад реалізації травмопедагогічного підходу в освітньому процесі. Перспективи розвитку дослідження полягають у розробці теоретичних положень травмопедагогічного підходу, аналізі особливостей реалізації травмопедагогічного підходу у різних ланках освіти, вивченні вікового аспекту проблеми, напрацюванні відповідного методичного та практичного інструментарію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боярський Н., Єлфімова Ю., Макієнко Н. & Черних О. (2022). *Посібник з навчального курсу з молодіжної роботи, інформованої про травму : проект Ради Європи*.
2. Герман Д. (2019). *Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знуцання у сім'ї до політичного терору*. Видавництво Старого Лева.
3. Дубровинський Г. Р. (2016). Діти війни: дослідження явища психотравми під час військової агресії в Україні. *Український психологічний журнал*. №1. 16-25.
4. Калшед Д. (2001). *Внутренний мир травмы. Архетипические защиты личностного духа*. Деловая книга. Академический проспект.
5. Кросли М.Л. (2020). *Нарративная психология. Самость, психологическая травма и конструирование смыслов*. Гуманитарный Центр.
6. Кузнецова О.В. (2022). Потенціал Нової української школи у психопрофілактиці розвитку психічної травми у дітей. *Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми і перспективи розвитку*. В. В. Ягоднікова (Ред.) (с.145-149). Видавець Букаєв Вадим Вікторович.
7. Левін П. А. (2022). Зцілення від травми. Новаторська програма з відновлення мудрості тіла. Видавництво Ростислава Бурлаки.
8. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету міністрів України (2016). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>
9. Туриніна О. Л. (2017). *Психологія травмуючих ситуацій* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. ДП «Вид. дім «Персонал».
10. Педагогіка травми. URL: <https://iintp.info/web/>

REFERENCES

1. Boiarskyi N., Yelfimova Yu., Makiienko N. & Chernykh O. (2022). *Posibnyk z navchalnoho kursu z molodizhnoi roboty, informovanoi pro travmu : proiekt Rady Yevropy* [in Ukrainian].
2. Herman D. (2019). *Psykhologichna travma ta shliakh do vyduzhannia: naslidky nasyilstva – vid znushchan u simi do politychnoho teroru*. Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
3. Dubrovynskyi H. R. (2016). Dity viiny: doslidzhennia yavyscha psykhotravmy pid chas viiskovoi ahresii v Ukraini. *Ukrainskyi psykhologichnyi zhurnal*. №1. 16-25. [in Ukrainian].
4. Kalshed D. (2001). *Vnutrennyi myr travmy. Arkhetypicheskye zashchity lychnostnoho dukha*. Delovaia knyha. Akademicheskyy prospekt.
5. Krosly M.L. (2020). *Narrativnaia psykhohohyia. Samost, psykhohohyeheskaia travma y konstruyrovanye smislov*. Humanytarni Tsentr.
6. Kuznietsova O.V. (2022). Potentsial Novoi ukrainskoi shkoly u psykhoprofilaktytsi rozvytku psykhichnoi travmy u ditei. *Pedahohichna nauka i osvita u suchasnomu vymiri: problemy i perspektyvy rozvytku*. V. V. Yahodnikova (Red.) (s.145-149). Vydavets Bukaiev Vadym Viktorovych. [in Ukrainian].

7. Levin P. A. (2022). *Ztsilennia vid travmy. Novatorska prohrama z vidnovlennia mudrosti tila*. Vydavnytstvo Rostyslava Burlaky. [in Ukrainian].
8. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy (2016). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>
9. Turynina O. L. (2017). *Psykhologhiia travmuiuchykh sytuatsii* : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. DP «Vyd. dim «Personal». [in Ukrainian].
10. Pedahohika travmy. URL: <https://iintp.info/web/>

Oksana Kuznietsova,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
vice-rector for scientific-pedagogical and social-humanitarian activities,
Odessa Regional Academy of In-Service Education,
Odessa, Ukraine.

ovkuznietsova478@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4240-7004>

TRAUMAPEDAGOGICAL APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS:

PRINCIPLES, MODELS, TECHNIQUES

Abstract. *The article examines some theoretical-methodical and practical aspects of the trauma-pedagogical approach as a way of organizing the educational process, namely: the principles by which the implementation of such an approach is possible are specified; tentative basic models are proposed, which can be the basis for creating appropriate practical tools (tasks, exercises, techniques, games, techniques, etc.) that can be used in the educational process.*

The trauma-pedagogical approach is a system of instructions, principles, forms and methods of working with students that would allow to transform the mental reactions caused by experiencing an emotionally difficult experience. This is a way of organizing the educational process, which is aimed at overcoming psychotraumatic reactions and stimulating post-traumatic personal growth. The implementation of the trauma-pedagogical approach involves the observance of certain principles that determine the aspects of the educational process that are sensitive to the processing of a person's traumatic experience. Based on the analysis of the literature on the problem of trauma psychotherapy, it was determined that the principles of the trauma-pedagogical approach are: the priority of physical and psychological safety; the priority of contact, building reliable and transparent relationships that promote trust, acceptance, self-disclosure and cooperation; assistance in constructing a personal, social narrative of healing, transformation and growth; restoration and preservation of the usual way of life; focus on supporting psycho-emotional and physical resources, stimulation of positive experiences, comfortable bodily sensations; integration of personal-cognitive-sensual-bodily experience in the process of learning educational material. Taking into account these principles provides the conditions necessary for the organization of the educational process, where trauma-focused interventions can be applied.

The models, which can be the basis for creating appropriate practical tools for use in the educational process in the trauma-pedagogical approach, involve the analysis of the components of the traumatic reaction and the mechanisms of its transformation. A model of activities related to the transformation of the traumatic reaction is proposed, in accordance with its structure proposed by P. Levin. With this in mind, the developed exercises, games, techniques, etc. should contain stimuli that activate the process of transformation of the traumatic reaction and release from the influence of psychotrauma at the biological, physiological, and mental levels.

Key words: *trauma-pedagogical approach, students, educational process, mental trauma, traumatic reaction, traumatic experience.*

Дата надходження до редакції 09.12..2023

© Кузнєцова О.В., 2023